

A FRANCZIA NYELV TECHNIKAI ÉRTELEMBEN.

Magyarországon a francia nyelv már annyira használatba jött, hogy mindenféle nyomtatvány, úgymint: meghívók, körlevelek, könyvek, sőt még lapok is, francia nyelven nem tartoznak a ritkaságok közé, és mint modern nyelv, lassan-lassan közhasználatúvá válik. Ennek lehet tulajdonítani, hogy a fővárosi nyomdák, de még sok vidéki is, a francia szedés számára is be vannak rendezve.

A nyelvvel ismeretlen szedőnek a francia szöveg szedése gondot szerez, mert bizony — mint minden idegen nyelvnek — a francziának is megvannak a maga sajátságai, s valóban nem csodálhatjuk, ha olykor — csak egyetlen téves ékezetalkalmazás vagy rövidítés által — az egyes nyomtatványokba értelemzavaró hiba vagy kétértelmű szó csúszik bele.

Miként a magyarnak, úgy a francziának is ékezetes betűi vannak, melyek részben a hangsúlyozásra s kiejtésre, részben pedig az ékezetnélküli hasonló betűktől, illetve ezek kiejtésétől való megkülönböztetésre szolgálnak; így például: a «tól, től» jelentőségű *dès*, különbözik a többest jelentő *des*-től; az «ott» jelentőségű *là*, a nőnemű *la* névelőtől; a «ra»

és «ban» jelentőségű *à* a tulajdonító *a*-tól; a «hol, hová» jelentőségű *où* a «vagy»-ot jelentő *ou*-tól, stb.

Szükséges tehát, hogy a francia nyelv szabályait — ha nem is tökéletesen, de legalább némileg ismerjük. Ezért az «Évkönyv» azon t. olvasói, kik a francziában járatlanok, fogadják szívesen a röviden összefoglalt főbb szabályokat, mint a melyekre a francziául szedőnek okvetlenül szüksége van, s azokat munkája közben nem nélkülözheti.

A francia betűk. A francia *ékezetbetűk* a következők: Az éles (accent aigu) *é*, mely csakis az *e* magánhangzóval jár; a tompa (accent grave) *à, è, ù* (bár a francia szekrényben az *î* és *ô* betűk is megvannak, de ezek csak az olasz nyelvben fordulnak elő), a nyújtott hangzású (accent circonflexe) *â, ê, î, ô, û*, mely ékezetek a magánhangzó hosszúságát jelölik s eredetök betű-összevonásokból, leggyakrabban az *s* betű kihagyásából származik; a régebben *hospital*-nak írt szót ma *hôpital*-nak, *maistre*-t *maître*-nek írjuk és mondjuk ki.

A *ç* (cédille) olyan *c* helyett használtatik, mely *a, o, u* elé kerül s vele az éles hangot akarjuk kifejezni, miként ez az *e* és *i* előtt történik; a *ç* nélkül a *c* az *a, o, u* betűk előtt *k*-nak mondatnék ki.

A tréma *ë, î, ü* csakis akkor használtatik és pedig csupán e három betűnél, ha oly szóban fordul elő, melyben e két pontú ékezet nélkül nem tartaná meg eredeti hangzását; például: *stoïcien, exigüe, contiguë*.

A következő versalis betűknek is van ékezetük: *É, Ê, Ë, Ç*, ezek azonban csakis címsorokban használtatnak.

Az *æ, œ* és *q* a francziának nélkülözhetetlen betűje. Az *æ* és *œ* latin és német tulajdonnevek szedésénél *ö* vagy *ä* helyett használtatnak, mint *Gœthe, Frænkel*.

Az *œu* összetett hangzónál az *œ*-nek mindenkor összeöntöttnek kell lenni s a szedő valahányszor *œuvre*, *œil*, *cœur*, *œuf*, *nœud* s más ehhez hasonlókat szed, mindig *œ*-t vegyen hozzá, mert máskülönben nagyon francziátlan és hibás is, habár németországi, osztrák és hazai tankönyvekben e hibával gyakran találkozunk. Külön íratik mindkét betű, ha önálló hangzót kell képviselniök, mint: *poète*, *coercitif*, *poème*, *poésie*, *moëlle* stb.

A *q* betűhöz, valahányszor a szó elejére vagy közepére kerül, *u*-t kell csatolni s az összetett *qu* vagy *cqu* fejezi ki *e* és *i* előtt a francia *k*-t, míg az *l* és mássalhangzók előtt a *k* kifejezésére *c*-t használunk. Példák: *quête*, *acquiescer*, *liquider*, *quoique*, *communiquer*, *réquiem*, *obséquieux*, *claquer* stb.

Számtalanszor előfordul, hogy a francziában *ffi* és *ffl* kerül együvé, ezek az igazi francia írásokban egybe vannak öntve, de ilyenek nem létében két darabból is szedhetjük.

A francia elválasztás. Ha a magyar szedő francziát szed, rendesen az elválasztásnál jön zavarba, mert ez több tekintetben különbözik a magyartól.

A francziában leghelyesebb amaz általánosan szokásos elválasztás, hogy a sor végén magánhangzót hagyva, az új sort mássalhangzóval kezdjük; így például: *au-ber-giste*, *au-teur*, *bâ-tir*, *ba-teau*, *chocolat*, *co-lo-nel*, *co-mé-die*, *dé-pê-cher*, *di-ri-ger*, *enga-ge-ment*, *en-ve-lop-per*, *for-te-resse*, *for-ti-fi-cation*, *gou-ver-ne-ment*, *guil-lo-ti-ner*, *ho-no-rer*, *hu-ma-nité*, *im-pri-me-rie*, *in-ten-tion*, *ju-bi-laire*, *ju-ris-dic-tion*, *ki-lo-mè-tre*, *ka-lei-do-scope*, *la-by-rin-the*, *lé-gi-ti-mi-té*, *mé-na-ger*, *ma-ni-pu-la-tion*, *non-pareil*, *no-ti-fi-ca-tion*, *op-po-si-tion*, *or-tho-gra-phi-e*, *pro-vi-sion*, *quo-li-bet*, *ra-di-cal*, *som-nam-bu-lisme*,

ty-po-gra-phi-que, ul-tra-mon-tain, vol-ti-geur, xy-lo-gra-phi-e, zoo-lo-gie, zè-bre stb.

Szófűzésből eredt magánhangzó-találkozás esetén a magánhangzóknál történhetik az elválasztás, tudniillik, ha a magánhangzók külön-külön szóhoz tartoznak, mint például: co-intéressée, co-intelligence, dé-ambulation, dé-incliné, in-accordable, in-oubliable, in-amusant, pré-alable, pré-ambule, ré-exporter, un-animité stb.

Az elválasztásnál különösen a szófejtésre kell vigyázni, és pedig, hogy az összetett szavak gyöküknél választassanak el, azok elő- vagy utóhangzóját nem véve a másik gyökhöz; nem helyes tehát: cons-titution, ins-cription, hanem: con-stitution, in-scription. E szabály azonban csak akkor érvényesül, ha a kiejtéssel nem jön összeütközésbe; nem jó tehát téle-scope, mon-arque, hanem: téles-cope, mo-narque; tehát figyeljünk a jó hangzásra is.

A hangtalan végzetű szótagokat, mint *e*, *es*, *ent* nem szabad elválasztani, tehát rossz elválasztás: pli-ent, don-ne stb.; azonban ha az utolsó szótag három-négy betűből áll, mássalhangzóval átvihető az új sorba, mint: prou-vent, notam-ment, diffè-rent, par-lent, anna-les.

A *gn* betűk, miután egy hangzót képeznek, elválaszthatatlanok, így például: indi-gné, champa-gne, ma-gnat, ma-gnifique, ma-gnétiseur, inco-gnito.

Magánhangzóval vagy *h*-val kezdődő szó előtt a *le* vagy *la* előszócska megrövidítettik s csupán *l'* (apostrophfal) hézag nélkül fűzetik a szóhoz, mint: l'homme, l'enfant, l'ami, l'institution; ily esetben kerülni kell a szó első betűjének, mint magánhangzónak az *l'*-lel való együtthagyasával történő elválasztását; nem helyes tehát: l'a-gent, l'a-dresse, l'é-tudiant, l'i-magi-

nation, l'o-deur, bár még franciaországi nyomtatványokon is sokszor találkozunk velük.

Kötjellel összetett szó is elválasztható valamely szótagnál; azonban vigyázni kell, hogy két kötjelnél több ne legyen egy szóban; például: très-distin-gué, chef-d'œu-vre; szabály a francziában még az is, hogy az oldal végén a kötjel (divis) elkerültessek.

Mintául álljanak itt különböző elválasztások: ab-di-ca-tion, ar-ron-dis-se-ment, aris-to-cra-tie, ba-romè-tre, bi-blio-thè-que, cor-res-pon-dre, cen-tral, con-tre-si-gner, dé-ma-go-gie, dé-mo-cra-ti-que, dy-nas-tie, en-sem-ble, élec-tro-mè-tre, fri-cas-sée, fran-çais, gal-va-no-plas-ti-que, guil-lo-cher, ho-méo-pa-thie, he-braïsme, hy-dro-gra-phi-que, im-pres-sion, in-dus-trieux, in-cor-po-rer, in-stinct, jus-ti-fier, ju-ris-dic-tion, ki-lo-li-tre, ka-nas-ter, lo-gis, lu-xu-rieu-se-ment, ma-xi-mum, mi-cro-scope, nou-veau, nu-mé-ra-tion, œu-vre, or-ches-tre, pa-ren-thèse, pas-sa-ble, ponc-tua-tion, qua-dra-teur, qui-ri-na-les, re-cou-vrir, ran-gée, sanc-tion-ner, sar-co-phage, ta-bleau, théo-phi-lan-thro-pie, ty-po-gra-phi-e, ul-ti-ma-tum, vol-ti-ger, vo-ca-bu-laire, wag-gon, xy-lo-gra-phi-e, xé-no-phon, Xer-xès, zè-bre, zé-nith stb.

Tehát, mint már fönnebb említettük, leghelyesebb az elválasztás, ha az egyik sort magánhangzóval végződő szótaggal fejezzük be s a másik sorba mássalhangzóval kezdődő szótaggal megyünk át.

A francia betűszekrény. Franciaországban háromféle betűszekrény van alkalmazásban, és pedig: a *közönséges*, mely könyv- és újságszedésnél használtatik; az *accidenz-szekrény*, ritkábban használt vagy accidenz-betűk számára; végül *versal-* és *czimbetűs* szekrény, melyet neve is magyaráz. Mind a háromnak ábráját a következő lapokon bemutatjuk.

A	B	C	D	E	F	G	A	B	C	D	E	F	G	
H	I	K Ç	L	M	N	O	H	I	K Ç	L	M	N	O	
P	Q	R	S	T	V	X	P	Q	R	S	T	V	X	
à	é	i	ò	ù	Y	Z	W	w	w	J	U	y	z	
à	è	i	ò	ù	J	U	fh	é	é	é	é	+	[]	!
a	e	d	f	g	h	i	k	l	Æ	Œ	æ	œ	?	
m	n	o	s	r	'	j	ff	ë	ï	ü	ü	"	*	ç

e	r	é	-	'				1	2	3	4	5	6	7	8
—	b	c	d	e				s	s	^{1/4} zárka	f	g	h	9	o
k														æ	œ
z															
y	l	m	n	i				o	p	q	vastag finom zárka	ff	ff	;	^{1/2} négyzet
x	v	u	t	^{1/3} zárka				a	r	.	,			quadrát	

Közönséges szekrény.

N	O	P	Q	R	S	T	U	V	X	Y	Z	$\frac{\text{Æ}}{\text{Œ}}$	l	e	r	s	ç
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	W	Ç	m	l	o	æ	œ
1	2	3	4	5	-	é		L	M	+	*	ë	ï	§	[
6	7	8	9	o	,					fl	ff	()	—	k	»		
ffl								s		f	g	h	à	è	ù		
ô											j	fi	ffi	!	$\frac{1}{2}$ négyzet		
í										p	q	;	:	?	$\frac{1}{4}$ négyzet		
é							$\frac{1}{3}$ zárka	a			r	.	,				quadrát
â																	

Accidenz-szekrény.

A közönséges szekrény, könyv- és újságszedésre berendezve, a mienknél jóval előnyösebb, mert a szedéshez szükséges minden betükellék meg van benne, úgy, hogy a szedő cím sorok, szóföltüntetések vagy törtszám miatt nem kénytelen más szekrényhez távozni. E szekrény két részre van osztva, az alsóban vannak a kis (current) betűk, a felsőben pedig a nagy (versal), fejezet (Kapitälchen), ékezetes és magas (supérieur) betűk, mely legutóbbiak, mint később látni fogjuk, a rövidítésekhez kellenek.

È	Ê	Ë	-	'	E	1	2	3	4	5	6	7	8
Æ	B	C	D			S	$\frac{1}{4}$	F	G	H	9	0	
CE												?	!
Z	L	M	N	I		O	P	Q	;	:	»	$\frac{1}{2}$	
Y									$\frac{1}{8}$	()	—	$\frac{1}{1}$	
X	V	U	T	$\frac{1}{1}$		A	R	.	,				quadrát

Czimírás-szekrény.

Újságoknál a címeket versalisból, az alcímeket fejezetbetűből szedi a francia. A nálunk szokásos törtszámok helyett közönséges nagy számokat használnak választó vonallal. Ha egy szót vagy mondatot akarnak feltűnővé tenni, a mi cursivunk helyett föltüntetésül «idézőjelt» tesznek eléje és utána; azonban nem egészen a szóhoz kapcsolva, hanem ugyanannyi hézaggal előtte, mint utána. « Ha aztán az » idézett szöveg egy sornál többet ad, akkor vala-
« mennyi sor idézőjellel kezdetik, míg csak a végjel
« az idézetet be nem zárja. »

Idézett könyvek, lapok vagy más ilyenek címei kivételkép cursivból szedetnek.

Az új bekezdések 20 ciccrós szélességig egy négyzettel (Geviert), ezenfölül két négyzettel történnek.

Szennyczimet a könyvszedő csakis a könyv leg-
elején, a cím elébe tesz. A szöveg kezdeténél
cím alatt közlöttek tartalmát címszerűleg szokták
oda szedni. A könyvszedésnél is, miként az újsá-
goknál, a címeket versalis és fejezetbetűkből szedik
s kerülük a kövér írásokat; erre az élő lapszámoknál
is ügyelni kell. Interpunctió a címsorokhoz nem
tétetik.

Magas (supérieur) betűk. A francziák e sajátos
betűi szórövidítésekhez, megszólításokhoz és sor-
rend-meghatározáshoz használtatnak. Leggyakori-
abbak a következő rövidítések:

M.	= Monsieur	S. A.	= Son auguste
MM.	= Messieurs	I. R.	= impérial-royal
M ^e	= maître	S. E.	= Son excellence
M ^{me}	= madame	Dr	= docteur
Mlle	= mademoiselle	S ^t	= saint
M ^{gr}	= Monseigneur	S ^{te}	= sainte
S. M.	= Sa Majesté	n ^o	= numéro
L.L. MM.	= Leurs Majestés	F ^{que}	= fabrique
C ^{ie}	= compagnie	bté	= breveté

Sorrend-meghatározások:

1 ^{er}	= premier	2 ^{ième}	} deuxième
1 ^{ère} , 1 ^{re} is	= première	2 ^{me}	
2 ^d	= second	3 ^{me}	= troisième stb.

Hónapok:

Janv.	= Janvier	8 ^{bre}	= Octobre
Févr.	= Février	9 ^{bre}	= Novembre
Avr.	= Avril	X ^{bre}	= Décembre.
7 ^{bre}	= Septembre		

A hónapok nevei kis betűkkel szedethetnek.

Nagy kezdőbetűt használ a francia czímezéseknél, neveknél és könyvczímek főneveinél, ha mindjárt nem is tulajdonnevek; mint például: «Histoire de l'Imprimerie». Ha elő- vagy keresztnevekkül két vagy több név, avagy rövidítések alkalmaztatnak, ezek kötjellel egymáshoz kapcsoltatnak, mint: «Jean-Marie Farina», «J.-L. Láng».

* * *

Ezekben kívántam a francia szedés technikai ismertetését egybefoglalni. Mielőtt közleményemet befejezném, legyen szabad légből kapottnak nyilvánítani ama véleményt, mintha a francia szedés technikája primitiv jellegű volna. Van bizony annak sok szabálya, melyeknek követése a francia nyomtatványnak megadja a maga jellegét. Nemesen egyszerű a francia nyomtatvány, legyen az könyv avagy accidenz-munka, melytől nem tagadják meg a kellő idő- és pénzbeli áldozatot.

Kalmár L. Lajos.